

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу

Дипломна робота бакалавра
на тему

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Виконав: студент 4-го курсу, групи УТ-41 з/в
напряму підготовки 6.020107 «туризм»
Сумець І.О.

Керівник: к.г.н., доцент Ю.П. Грицак

Харків 2014

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження	
екологічного туризму	4
1.1. Основні поняття, види, форми екологічного туризму	4
1.2. Принципи організації екологічного туризму	7
1.3. Структура і показники галузі «екологічний туризм»	11
1.4. Світовий досвід та вітчизняна практика екологічного туризму	16
Розділ 2. Сучасний стан розвитку екологічного туризму	
в Полтавській області	23
2.1. Фактори розвитку екологічного туризму в області	23
2.2. Сучасна ресурсна база екологічного туризму в області	36
2.3. Проблеми і шляхи розвитку екологічного туризму	
в Полтавській області	43
Розділ 3. Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях	47
Висновки	54
Список використаних джерел	57

ВСТУП

Одним із сучасних напрямів розвитку туристичних подорожей є екологічний туризм. Тому вивчення та дослідження сучасного стану та розвитку екологічного туризму в Полтавській області є актуальною темою. В роботі відображається перспективність розвитку екологічних регіонів області з рекреаційної точки зору, дослідження ресурсів придатних для екотуризму.

Об'єктом дослідження є розвиток екологічного туризму в Полтавській області.

Предметом дослідження є стан, інфраструктура та якість надання туристичних послуг у сфері екологічного туризму.

Метою даного диплому є оцінка сучасного стану розвитку та перспектив подальшого розвитку екологічного туризму в Полтавській області.

В процесі дослідження вирішено наступні завдання:

1. Вивчено основні поняття та принципи екологічного туризму;
2. Вивчено структуру екологічного туризму, а також відзначено зарубіжний досвід організації екологічного туризму;
3. Розглянуто туристичний потенціал Полтавської області для розвитку екологічного туризму, та проведено дослідження наявних та перспективних ресурсів екологічного туризму;
4. Визначено проблеми розвитку даного напрямку туризму в області, та шляхи покращення стану екологічного туризму на Полтавщині.

Методика дослідження включає теоретичні принципи, методи і процедури аналізу, що розкривають суть екологічного туризму як багатопланового явища, важливої частини туристичної діяльності.

Інформаційною базою роботи є Закони Верховної Ради та постанови Кабінету Міністрів України, сайти обласних держадміністрацій області, сайт Міністерства охорони навколишнього природного середовища України тощо.

Робота складається з вступу, 3 розділів, висновку. Містить 60 сторінок тексту, 5 рисунків, 6 таблиць. Список джерел включає 45 найменувань літератури та електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Основні поняття, види, форми туризму

Термін «екотуризм» використовується в індустрії туризму вже більше 10 років. При цьому має твердження, що вперше термін був використаний Міллером в 1978 р. як позначення одного з варіантів стійкого розвитку туризму.

Існує декілька визначень екологічного туризму , а саме [9]:

– екотуризм – це подорожі по відносно неспотвореним або незабрудненим областям з унікальними природними об'єктами для захоплення і насолоди пейзажем, дикорослими рослинами і дикими тваринами, тощо.

– «природний туризм, який включає вивчення природного і культурного навколишнього середовища і слугує для поліпшення стану в цьому середовищі».

Синонімом поняття «екотуризм» є зелений туризм (green tourism), природничий туризм (nature tourism).

Одне з найперших і вдалих вітчизняних трактувань екотуризму, запропонована вченим Р.С. Гужіним, М.Ю. Беліковим у 1997 р., було наступне: «У основі екотуризму лежить турбота про навколишнє середовище. На першому плані постає організація поїздок з обмеженою кількістю учасників до природних зон, які представляють культурний інтерес з метою реалізації різних проектів з охорони та раціонального використання природних ресурсів» [32, с.52].

Дане визначення має багато спільного з визначенням Міжнародної організації екотуризму (TIES): «Екотуризм – відповідальна подорож в природні зони, області, що зберігає навколишнє середовище і підтримує добробут місцевих жителів. Екотуризм координує, допомагає і стимулює

використання культурних і природних туристських ресурсів, визнаючи важливість збереження місцевої культурної спадщини і природних ресурсів області (регіону) для місцевого населення і майбутніх туристів» [13].

Головні ознаки екологічного туризму:

- будь-яка подорож, протягом якої турист вивчає навколишнє середовище;

- подорож, в якій природа є головною цінністю;

- доходи від екотуризму прямують на фінансову підтримку захисту навколишнього середовища;

екотуристи особисто беруть участь в діях, які зберігають або відновлюють ресурси дикої природи;

- екотур – це подорож, в якій всі дії є «екологічно м'якими».

Виділяються такі форми екотуризму – активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, рибальство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, полювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки).

На даний час можна виділити 4 головних види екологічного туризму:

1. Науковий туризм. Під час наукових турів, туристи приймають участь у різноманітних дослідженнях природи, ведуть польові дослідження, як правило на природно-заповідних територіях, які знаходяться під охороною (заповідники, заказники, національні парки). До категорії наукового туризму можна віднести також науково-дослідні експедиції та навчальні практики студентів природничих наук.

2. Тури з вивчення історії природи. Подорожі, які пов'язані із вивченням навколишнього середовища, місцевої культури. Частіше за все, подорожі такого виду організовуються на території природних заповідників чи національних парків.

3. Пригодницький туризм. Даний тип туризму об'єднує усі види подорожей, які пов'язані з активними засобами пересування та відпочинку на

природі. Метою даного відпочинку є отримання нових вражень, відчуттів, адреналіну. Це: альпінізм, скалолазання, спелеотуризм, гірський та пішохідний, водний, лижний, гірськолижний, кінний туризм, а також паропланеризм та дайвінг, які є екстремальними, але мають найбільший дохід у галузі екологічного туризму.

4. Подорожі в природні резервації і заповідники. Велика частина дикої природи, що збереглася знаходиться в наш час у заповідниках і резерваціях, де вона найбільш охороняється. Подорожі в збережені недоторканими куточки природи з метою вивчення та спостереження дикого рослинного і тваринного світу [41].

Екотур має ряд особливостей, які в сукупності відрізняють його від масового туризму:

- подорож до природних територій здійснюється порівняно невеликими групами.
- мотивація туристів, полягає у потребі спілкування з природою, прагненні отримати естетичне і моральне задоволення від неї, побачити унікальні ландшафти.

Ще однією особливістю екотуризму є екологічна свідомість подорожуючих. Туристи готові на деякий час забути про вигоди цивілізації, можливо навіть тимчасово відмовитись від певних звичок заради підтримання довкілля у належному стані. Крім того, екотуризм передбачає певну екологічну освіту в комплексі з глибоким пізнанням пам'яток природи, архітектури, культурних особливостей місцевого населення.

Торкнувшись поняття «м'який туризм», яке несе в собі пояснення бережливого ставлення до природи, піклування про навколишнє середовище, одночасно постає перед нами поняття «жорсткий туризм», головною метою якого є одержання прибутку від використання природних ресурсів.

Окрім природи, як головного об'єкту екотуризму, варто відмітити самих екотуристів, яких розділяємо на чотири категорії:

1. Група спеціалістів, які є висококваліфікованими у сфері «еко». До них відносять науковців, вчених, які приймають участь у етнографічних турах, дослідженнях.

2. Група зацікавлених екотуристів, які певною мірою цікавляться новими культурами, надбаннями та набувають новітніх знань про природу свого регіону та місцевий менталітет.

3. Група основного потоку туристів, які очікують від екологічного туризму нових вражень, відчуттів та захоплень.

4. Група пересічні еко туристи, для яких екоподорож є частиною окремого виду туристичної програми [8].

Слово «екотуризм» першочергово використовували маркетологи для приваблювання туристів, орієнтованих на природу, її захист й активний відпочинок. Насправді таких туроператорів мало хвилювала охорона навколишнього середовища. Тому ідеї екотуризму довгий час викликали скептичне ставлення теоретиків туризму.

1.2. Принципи організації екологічного туризму

Розглядаючи розвиток та формування екологічного туризму, важливо відмітити принципи на яких базується робота цілої галузі. Зазначимо ряд основних принципів: екологічний туризм пробуджує в людині почуття єднання та спілкування з природою. Саме під час подорожей люди тісно спілкуються з природою, відчують її, знайомляться з особливостями життя місцевих жителів, їх традицій, звичаїв певного регіону. Екологічний туризм спонукає розвитку обізнаності суспільства в екології, підтримці природи у її первозданному вигляді та зменшенню негативного впливу людини на природу.

Концепцію екотуризму можна розглядати у вигляді таких базових принципів (рис. 1.2):

Рис. 1.2. Базові принципи екологічного туризму [14]

Ранжувати принципи екологічного туризму за певними ознаками можна лише умовно, але науковці виділяють наступні принципи екологічного туризму:

- загальнонаукові принципи ґрунтуються на узагальнюючих філософських положеннях, що відображають найбільш суттєві властивості об'єктивної дійсності та (відомості на основі досвіду, що отриманий у процесі пізнавальної діяльності людини. Основними загальнонауковими принципами екологічного туризму є:

- діалектичний – дозволяє обґрунтувати взаємодію різноманітних факторів та чинників екологічного туризму, як причинно-наслідкові відносини та зв'язки, що відображають реальну дійсність;

- системний – передбачає розгляд екологічного туризму як системи, що має певну структуру, взаємозв'язки і відносини різних елементів;
- історичний – екологічний туризм розуміється, як напрям рекреаційної діяльності, що розвивається в конкретних історичних умовах;
- пізнавальний – пізнавальна функція екологічного туризму пов'язана з загальнофілософською теорією пізнання, що є загальною методологічною базою для багатьох наук.

Конкретно-наукові принципи визначаються особливостями певної наукової області, науки. Як правило ці принципи формують методологічну базу певного дослідження. Основними конкретно-науковими принципами екологічного туризму є [12, 13]:

- екологічний – визначення та гармонізація основних зв'язків в екотуристській системі (між туристами, туроператорами, природними ландшафтами, місцевою громадою). Ядром цієї системи на відміну від класичної екосистеми є саме природне середовище (ландшафти);
- геоекологічний (конструктивно-географічний) – базування на природоорієнтованому раціональному використанні, охороні та відтворенні природних ресурсів;
- екостабілізуючий – недопущення та мінімізація шкоди, завданої природному середовищу, що не порушує екологічної стійкості середовища;
- інтелектуально-освітній – спрямованість на масову екологічну освіту та виховання;
- соціально-етичний – орієнтація на формування екокультури та екоетики спілкування з природним середовищем;
- етноекологічний – повага до інтересів місцевих мешканців, шанобливе ставлення до етнокультурного середовища, збереження та відтворення етнокультурних традицій (обрядів, свят, пісень, ігор, розваг тощо), традиційних систем природокористування (етноприродокористування) та охорони природи;

– економіко-розвиваючий – спрямування на ефективний сталий розвиток тих регіонів, де він здійснюється, інвестування в охорону та відтворення природного середовища.

Основна ідея екологічного туризму – це, насамперед, турбота про навколишнє природне середовище, що використовується у туристичних цілях. Власне, саме таке використання природи у сполученні з вихованням любові до неї, усвідомленням важливості її захисту та відтворення і є основною відмінною рисою екологічного туризму, що реалізується в його завданнях та функціях.

Основними завданнями екологічного туризму є:

- постійно, систематично і цілеспрямовано культивувати критерій рівноваги навколишнього природного середовища;
- гармонізувати відносини між природою, суспільством і економікою;
- орієнтувати туристичні організації на збереження, відтворення і збільшення споживчої вартості природного середовища за рахунок виділення частини прибутків від туризму на вирішення пов'язаних із цим завдань;
- підкоряти короточасні інтереси отримання прибутку від туризму довгостроковим інтересам щодо збереження природи для прийдешніх поколінь, примноження рекреаційно-туристичних ресурсів, а також подальшого соціально-економічного розвитку місцевих громад на основі екотуризму;
- формувати в туристів почуття особистої відповідальності за стан природи та її майбутнє, стверджуючи в їх свідомості приналежність до неї як

1.3. Структура і показники галузі «екологічний туризм»

Екологічний туризм як галузь господарства представляє собою систему, яка складається зі взаємопов'язаних елементів (рис. 1.3.).

Рис.1.3. Функціональна та організаційна система екотуризму [20]

Три підсистеми, які зображені на малюнку – виробниче середовище, природне середовище, суспільно-культурне середовище – складають функціональну структуру галузі «екологічний туризм».

Насамперед екологічний туризм базується на природному середовищі – база екологічного туризму, яка представлена природними територіями, що особливо охороняються. До них відносяться такі об'єкти:

- природні заповідники, біосферні заповідники, національні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, заповідні урочища;

- водні об'єкти (ділянки моря, озера, водосховища, річки, ставки, канали), водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів і зони санітарної охорони, що утворюють басейнові системи;
- курортні та лікувально-оздоровчі території з їхніми природними ресурсами;
- рекреаційні території для організації масового відпочинку населення і туризму, які приваблюють туристів своїми природними ресурсами;
- інші природні території (ділянки степової рослинності, луки, пасовища, кам'яні розсипи, піски, солончаки);
- земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповування, занесені до Зеленої книги України;
- земельні ділянки, які є місцями перебування чи зростання видів тварин і рослин занесених до Червоної книги України;
- частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті.

Кожна з наведених нами вище природних охоронних територій характеризується великою сукупністю кількісних та якісних показників, з яких складається екологічний паспорт об'єкта. Показники екологічного паспорта групуються по типових розділах:

- загальні відомості, ландшафтно-кліматичні і рекреаційні чинники (площа, місце розташування, історична довідка, режим охорони рельєф, ґрунти);
- атмосферне повітря (середня температура січня та липня, вегетаційний період, абсолютний максимум та мінімум температур, кількість опадів, висота снігового покриву, загальна сприятливість кліматичних умов);
- ландшафтно-рослинні ресурси (типи рослинності, види рослин, щільність та врожайність рослинного покриву);

- тваринний світ (види фауни, кількість та щільність тварин);
- охорона та рекреаційне використання ґрунтового покриву (площа лісів, с/г територій та територій що охороняються, припустиме навантаження на одиницю площі, добу сезону року);
- гідрологічні умови (кількість річок, загальна довжина річок, кількість великих озер, середня швидкість течії, середня глибина рік, температура води);
- естетичні умови (естетичність природних та антропогенних ландшафтів, унікальні природні об'єкти, санітарний стан території) [10].

Виробниче середовище — це середовище, в якому людина здійснює свою трудову діяльність. Воно містить комплекс підприємств, організацій, установ, засобів транспорту, комунікацій тощо. Виробниче середовище характеризується передусім параметрами, які специфічні для кожного виробництва і визначаються його призначенням. Екологічний туризм забезпечується засобами виробництва, якими є такі об'єкти: бажання людини поєднатися з природою, відпочити від мегаполісу, волонтерська допомога для розвитку та підтримки природного середовища, озеленення придатних територій для відпочинку. Форма сільського фермерського господарства – пішохідні прогулянки, гірські походи та альпінізм, кінні прогулянки, спортивні та оздоровчі подорожі, полювання й рибальство, а також інші, менш спеціалізовані форми туризму також є засобом виробництва екотуризму.

Виробниче середовища представляє собою матеріально-технічну базу, яка необхідна та дозволяє використовувати природне середовище для цілей екотуризму. До нього відносяться такі об'єкти:

1. Транспортна сфера (залізничні, автодорожні, повітряні, водні транспортні магістралі). Оренда автомобілів дає змогу дістатися до найвіддаленіших куточків, велосипеди, квадроцикли та водні засоби пересування полегшують подолання відстані без шкоди для природи. До

транспортної сфери слід віднести кількість аеропортів по області, оренда літаків та гелікоптерів, довжину автомобільних трас, якість автомобільних доріг, довжину залізничних шляхів, якість залізничної інфраструктури, наявність морських портів.

2. Засоби розміщення:

- готелі та аналогічні підприємства (готелі, пансіонати, мотелі, клуби і будинки для гостей);
- комерційні й соціальні засоби розміщення (туристські бази і кемпінги, молодіжні готелі, бунгало й ін.);
- спеціалізовані засоби розміщення (санаторні готелі, табори відпочинку, трейлери, родтелі, ботелі, флотелі, альпотелі);
- приватні засоби розміщення туристів (приватні та орендовані приміщення: помешкання і будинки).

До показників галузі розміщення відносяться кількість готелів та інших місць тимчасового перебування, кількість номерів готелів, загальна площа номерів готельного фонду, кількість дитячих оздоровчих таборів, кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням та відпочинку, кількість баз та інших закладів відпочинку,

3. Галузь харчування (кількість підприємств індустрії харчування, наявність підприємств, які надають блюда інших держав). У галузі харчування виділяють такі типи харчування:

- повний пансіон – 3-4 разове харчування (сніданок, обід, полуденок, вечеря);
- напівпансіон – 1-2 разове харчування (сніданок, вечеря);
- Bed & breakfast – лише сніданки;
- самостійна організація харчування – надання туристам кухні, обладнаної для самостійного приготування їжі.

4. Туристичні агентства (кількість туристичних агентств, та тур агентів, середня кількість працівників);

5. Інформаційна сфера (доступність до інтернету, доступність інформації по туризму на території, надійність мобільного зв'язку);

6. Сфера розваг (кількість пішохідних шляхів, кількість іподромів, кількість лижних трас, кількість шкіл верхової їзди, кількість закладів відпочинку) [20].

З екологічним туризмом пов'язане суспільно-культурне середовище – засоби матеріальної і духовної культури (пам'ятки історії, архітектури, мистецтва, етнографічні пам'ятки і пам'ятки народної творчості, музеї). Для суспільно-культурного середовища притаманний оточуючий світ людини, який включає умови становлення, існування та розвитку діяльності людей, а також територіальні, духовні умови, що впливають на становлення особистості.

Суспільно-культурне середовище:

- пам'ятки історії та культури – кількість пам'яток історії, кількість пам'яток архітектури, кількість пам'яток археології, кількість пам'яток, одиниць монументального мистецтва, кількість тематичних парків;
- заклади культури – кількість музеїв, кількість бібліотек, кількість театрів, кількість кінотеатрів, кількість виставок та ярмарок;
- виробництво та продаж сувенірної продукції;
- розробка спеціальних спортивних та дозвіллевих заходів, проведення екологічних акцій [25].

Також до суспільно-культурного середовища відносяться заклади духовної культури – кількість духовних семінарій, кількість церков, монастирів. А також важливою складовою суспільно-культурного середовища є психолого-естетичний тип оцінки, так як він пов'язаний з естетичним сприйняттям людиною світу та природи, викликає емоційні фактори та почуття. Засоби виховання, як частина суспільно-культурного середовища, представлені інформацією про об'єкт, необхідний для розвитку внутрішнього світу людини, виділених в усній чи письмовій формі.

Рівень суспільно-культурної поведінки людини визначається рівнем морального розвитку, відбиває ступінь освоєння ним морального досвіду культури людства, готовність до постійного самовдосконалення. Таким чином, суспільно-культурне середовище відображає всю життєдіяльність людини й суспільства, у ньому переплітаються соціально-історичні, психологічні, національні, класові, релігійні особливості й інтереси.

1.4.Світовий досвід та вітчизняна практика екологічного туризму

На даний час в Україні є 6737 спеціально відведених для екологічного туризму територій та об'єктів природного заповідного фонду. Їх загальна площа перевищує 2,35 млн. га, що становить понад 3,9% всієї площі держави.

Основою екотуризму України є національні природні парки, біосферні заповідники та регіональні ландшафтні парки. За їхнім статутом на території цього природно-заповідного фонду може здійснюватися рекреаційна діяльність, яка має проводитися у формі екологічного туризму. Національні природні парки займають 20,9% території природно-заповідного фонду держави, біосферні заповідники — 9,6% регіональні ландшафтні парки — 17,2%. Об'єктами екотуризму також є штучно створені людиною ботанічні, дендрологічні і зоологічні парки. Ними можуть бути і є парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва [12, 18].

Екотуризм, як глобальна система у світі, має потужний та швидкий темп розвитку та потенціал. Тому рівню розвитку сприяють науково-пізнавальні тури (орнітологічні, екологічні, етнографічні), пригодницькі тури, літні програми для відпочинку, туризм пов'язаний з відвідуванням конференцій, виставок. Міжнародний рівень розвитку екологічного туризму базується на таких засадах: стійкому використанні природних ресурсів, забезпечення цілісності та збереження природоохоронних екотериторій. Підвищення екологічної обізнаності населення, та поширення інформації про створення екотурів, кропітке планування, комплексний підхід та інтеграція екотуризму

в плани регіонального розвитку, участь місцевого населення у розвитку даної сфери, та залучення коштів для проведення політики розвитку екотуризму та навчання персоналу.

Можна виділити країни, які є лідерами з екологічного туризму та мають повний спектр можливостей для даної сфери:

- Швейцарія зуміла зберегти свій природний фон, як ніде більше в Європі, й заслужено посідає перше місце за чистотою навколишнього середовища. Дослідники були вражені відмінними показниками стану води та повітря. За останні роки в країні суттєво знизилось використання пестицидів;

- Швеція активно бореться за зниження вмісту вуглекислого газу в атмосфері, що має помітні результати, адже повітря тут визнане найчистішим у всьому світі. Також похвали заслуговує стан лісів у Швеції, які відомі своєю чистотою та первозданністю;

- Раєм для любителів екологічного туризму є казкова Нова Зеландія. Цей край називають «довга біла хмара». Збережена у первозданному вигляді дика природа, чисті водойми і повітря – ось візитна картка Нової Зеландії;

- На Американському континенті екологічно найчистішою країною є Коста-Ріка. Перевага цієї держави перед сусідніми країнами полягає в тому, що Коста-Ріка зупинила вирубку знаменитих амазонських лісів. Тут стрімко розвивається екологічний туризм, адже за оцінками фахівців-екологів, Коста-Ріка посідає п'яте місце у світі;

- Останнім у списку країн сприятливих для екотуризму є острів Маврикій. Острів займає далеко не провідне місце за ступенем чистоти довкілля. Проте, порівняно з іншими місцинами для відпочинку та оздоровлення, він може легко посперечатися щодо чистоти питної води. Підтвердженням тому є високі показники тривалості життя корінних жителів. Збереженню навколишнього середовища на острові заважає тільки викид газів [22, 28].

Приємно усвідомлювати, що хоча б деякі країни вважають своїм обов'язком збереження природних ресурсів і довкілля. На жаль Україна не є однією з тих країн, які можуть похвалитися чистотою свого повітря та води, проте це не повинно бути перешкодою для внутрішнього екотуризму. Українці мають можливість відвідати прекрасні і дивовижні куточки нашої батьківщини – гори, річки, далекі села та морське узбережжя.

На початку XXI ст. індустрія сільського туризму визнається експертами ВТО як суттєвий, найбільш динамічно зростаючий сектор світового туристичного господарства. Обсяги надання агротуристичних послуг у постіндустріальних країнах нині практично в 2-4 рази перевищують обсяги зростання готельної бази і курортного сервісу в цих країнах.

З боку жителів екологічний туризм є привабливим внаслідок можливості його швидкого заснування, уникнення надмірно великих втрат використання переваг регіону і власного господарства.

В Європейському Союзі екологічний туризм розвивається в рамках програми не аграрного розвитку малого підприємництва на сільських територіях. Сільський туризм небезпідставно вважається в ЄС одним із основних важелів економічного підйому сільських територій: за підрахунками експертів ЄБРР, облаштування в місті вихідця із сільської місцевості є в 20 разів дорожчим, ніж створення умов для його життя і роботи на селі, а дохід, отриманий від одного ліжка-місця, еквівалентний річному фермера від однієї корови.

Розвиток екологічного туризму в Європі має ряд суттєвих переваг:

- по-перше, це шанс господарської активізації тих регіонів, які характеризуються низьким рівнем прибутку від сільськогосподарської діяльності, високими показниками безробіття, бідним ринком вакансій, і як наслідок, посиленою міграцією працеактивного населення в міста;

- по-друге, він може принести користь сільській місцевості за умови його професійного ведення. В економічному аспекті сільський туризм дає

важливе додаткове або нове джерело прибутку. В результаті в туризмі і діяльності, пов'язаній з ним, може з'явитися багато нових робочих місць, а завдяки залученню туристів з'явиться можливість розвитку вже існуючого малого підприємництва у сфері послуг, торгівлі, транспорту;

– по-третє, туризм може залучати нові господарюючі суб'єкти на сільські території, чим сприятиме диверсифікації і зміцненню місцевого господарства [10, 13].

Екотуризм в різних регіонах світу трактують по-різному, на це впливає стан природних ресурсів регіону, тому в світі традиційно прийнято розрізняти дві моделі екологічного туризму: західноєвропейську та австралійську.

До представників західноєвропейської моделі відносять країни Західної Європи (Італія, Іспанія, Франція, Німеччина). Політика цих країн протягом тривалого часу спрямована на створення максимального комфорту для життя людини: будівництво житла, вирубка лісів, розвиток транспорту і т.д. Проте, з іншого боку, це привело до зміни природного ландшафту, високого ступеня урбанізованості, забруднення повітря й води, – все це спричинює серйозні порушення природного балансу. Саме тому Західноєвропейська модель екотуризму робить акцент на стійкість туризму, на збереження тих природних ресурсів, які ще існують [12].

До представників Австралійської моделі можна віднести Австралію і США. Основою цієї моделі виступає концепція, розроблена природоохоронними організаціями Австралії. Для Австралії характерні досить великі лісові масиви, різноманітна флора й фауна. Тому австралійське визначення більше зорієнтоване на пізнання природи, ознайомлення з її особливостями, відпочинок на природі з естетичними, емоційними цілями. Такої самої політики дотримується й США, основною метою яких є збереження і підтримка природних умов.

У деяких країнах екотуризм перетворився в один із найпріоритетніших напрямів державної туристичної і природоохоронної політики. Наприклад, в

Австралії на початку 1990-х рр. було створено спеціальне урядове відомство в ранзі міністерства. У Бразилії в 1997 р. під час міжнародного екотуристичного конгресу сенатори визначили межі національного екотуристичного законодавства. У 1990 році екологічному туризму було присвоєно офіційний статус, з отриманням якого він має право на скликання власного щорічного міжнародного симпозиуму «Annual World Congress on Adventure Travel & Ecotourism» і створення власних некомерційних організацій. Програма ООН із навколишнього середовища (ЮНЕП) та Всесвітня туристична організація (ВТО) оголосили 2002 р. роком екологічного туризму і провели 19-22 травня 2002 р. у Квебеці (Канада) перший світовий Саміт з екотуризму. У ньому взяли участь більше тисячі делегатів зі 132 країн світу. Була прийнята Квебекська декларація з екотуризму – документ, який узагальнив підсумки й результати дискусій на саміті.

Визнано, що туризм, пов'язаний зі значним і складним впливом соціального, економічного й екологічного характеру, який може як приносити вигоду, так і завдавати збитки навколишньому середовищу і місцевим співтовариствам. Багато рекреаційних територій є місцем проживання людей, що займаються сільським господарством, часто живуть у бідності і не мають адекватного медичного обслуговування, а також відчують нестачу навчальних закладів, комунікацій та іншої інфраструктури, необхідної для повноцінного розвитку.

Екотуризм може надати великі економічні можливості для місцевого населення та його культури, для охорони природи з розрахунком на майбутні покоління. Було підкреслено, що, якщо туризм на природних і сільських територіях планується, розвивається й управляється неправильно, він веде до деградації природних ландшафтів, являє собою загрозу дикій природі і біологічній різноманітності, а також веде до забруднення морських і прибережних зон, погіршення якості водних ресурсів, вимушених переміщень місцевих співтовариств і розмивання культурних традицій.

Учасники Всесвітнього саміту розробили низку рекомендацій для розгляду урядами, приватними секторами, неурядовими установами, громадськими асоціаціями, навчальними закладами щодо екотуристичної політики і стратегії розвитку екотуристичного процесу [23, 33].

Стратегічною метою розвитку екологічного зеленого туризму в Україні є створення конкурентоспроможного на внутрішньому та світовому ринках національного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби як наших співвітчизників, так і іноземців. А також розширення внутрішнього туризму та постійне зростання обсягів в'їзного туризму, забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів з урахуванням соціально-економічних інтересів їх населення. Безумовним чинником успішного розвитку сільського туризму є реклама та інформаційні видання, які дозволять стати сільському зеленому туризму потужним чинником відродження села і економіки в цілому.

Але залишаються невирішеними питання із впровадження системи підготовки профільних фахівців, навчання і перекваліфікації сільських господарів, незайнятого сільського населення. В Україні не працює жодна стала група тренерів, яка б на постійній основі здійснювала профільне повне консультування, супровід та навчання зацікавлених осіб. Натомість, маємо значну кількість господарів, які працюють, не маючи спеціальних навичок, «інтуїтивно». Необхідно також проводити навчання власників агроосель прийомам обслуговування та іноземним мовам. Тому досі маємо таку сумну статистику: в польських, словацьких і румунських Карпатах щорічно відпочиває на один-два порядки більше західноєвропейських зелених туристів, ніж в Українських Карпатах. Для закордонного туриста важливо, наскільки легальною в Україні є форма надання відпочинкових послуг сільським туризмом, хто відповідає за якість прийому, через кого можна організувати поїздку. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід, екотуристська діяльність у межах територій природно-заповідного фонду може здійснюватися ефективно при забезпеченні наступних передумов:

- законодавче оформлення екотуристської діяльності;
- впровадження економічного механізму надання платних екотуристських послуг та створення їх якісного асортименту, залучення приватного сектора до екотуристської діяльності;
- створення сервісної рекреаційно-екотуристської інфраструктури, розробка (опис, нанесення на картографічну основу) і облаштування екотуристських маршрутів та екскурсійних екостежок відповідно до пейзажного різноманіття ландшафтів, організація рекламно-видавничої та інформаційної діяльності тощо [6, 15].

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Фактори розвитку екологічного туризму у Полтавській області

Полтавщина є краєм туризму, адже має гарні туристичні традиції, історико-етнографічні та економіко-географічні передумови.

Полтавська область належить до провідних регіонів України, розташована на перехресті важливих економічних, історичних шляхів. За розмірами території – 28,8 тис. км², що становить 4,8% території України.

Полтавщина займає сьоме місце в Україні за площею, перевищуючи території більш як 50 держав світу, і межує на півночі з Чернігівською і Сумською, на сході з Харківською, на півдні з Дніпропетровською і Кіровоградською, на заході з Київською і Черкаською областями. У складі області – 25 районів, 5 міст обласного підпорядкування, 10 – районного, 21 селище, 467 сілрад, всього 1848 населених пунктів. У системі місцевого самоврядування 25 районних рад у містах – 5, міських рад – 15, селищних рад – 21, сільських – 467 (рис. 2.1).

Населення: загальна кількість – 1630,1 тис. мешканців, щільність – 51,5 осіб/км². Місцеве населення складає 956,7 тис. чол. (58,7%); сільське населення – 673,4 тис. чол. (41,3%). Серед населення переважають жінки – 882,6 тис. осіб (54,1%), а чоловіків – 747,4 тис. чол. (45,9%).

Полтавська область не є високо урбанізованою територією, тому виділяють 5 найбільших міст обласного підпорядкування (табл.2.1)

Решта міст – переважно малі (Гадяч, Зіньків, Кобеляки, Гребінка, Карлівка), де переважає сільське населення із сільськогосподарською занятістю, майже 76,4 тис. осіб зайнято у сільському, лісовому господарстві, а загальна кількість зайнятих – 692,7 тис. осіб.

Серед населення працездатного віку переважають чоловіки, із зайнятістю у промисловості майже 27%, а зайнятість жінок у соціальній сфері лише 18%, від загальної кількості населення, в туризмі зайнято лише 21 тис. осіб, станом на 2013 рік.

Рис.2.1 Карта Полтавської області [18,с.152]

Екологічний туризм не користується попитом у сільського населення, так як більшість людей мають власні присадибні ділянки та власне господарство. За даними землевпорядної служби Полтавської області за

січень-квітень 2014 року було зареєстровано 15313 земельних ділянок. У найбільших містах області Полтаві та Кременчуці існує значна кількість дачних ділянок поблизу міст, які надають місцевому населенню змогу відпочити у власних заміських садибах.

Таблиця 2.1

Кількість населення по містах обласного підпорядкування

Міста	Кількість населення, тис. осіб	У тому числі за статтю	
		чоловіки	жінки
Полтава	318	147,4	170,6
Кременчук	234	108,1	129,5
Комсомольське	54,3	25,4	28,9
Лубни	52,6	23,9	28,7
Миргород	42,9	19,9	23

Джерело [34, с. 45]

Тому екологічний туризм певною мірою орієнтований на вузьке коло споживачів. На даному етапі розвитку він пропонує послуги шкільним групам, студентам. Серед них виділяємо шкільні групи, адже у 2013 – 2014 році по Полтавській області зареєстровано 4 204 000 школярів, діє 702 школи. Школярі в середньому мають 5 екскурсій на рік до природоохоронних територій.

Кількість студентів – 55тис. осіб, але ті, які відвідують природоохоронні території з метою ознайомлення – 15 тис.(протягом року),а з метою проведення навчальної практики – 2000 студентів(на час проведення практики, яка відбувається 1 раз на рік).

За інформацією обласного управління статистики у Полтавській області спостерігаємо, що туристичний ринок обслуговує щороку приблизно 28670 тис. екскурсантів (шкільні групи, студенти, приїжджі з областей та місцеві жителі), які захоплюються внутрішнім туризмом, а саме на території

Полтавської області. За останні роки виявлено, що на внутрішній туризм припадає близько 40 тис. туристів на рік.

Попит на туристичний продукт (екологічний туризм) формує рівень доходів населення області, та пропозиція цін туроператорів на туристичні закордонні напрямки. Якщо середньомісячна заробітна плата штатного працівника станом на січень-березень 2014 р. становила 2948 грн., а середня вартість закордонного відпочинку – 850 доларів, включаючи підвищення якості надання туристичних послуг, зростання курсу валюти, то більша частина населення області, яка зайнята у державних структурах і є штатними працівниками із середньою зарплатою, не може витратити такі кошти на відпочинок, і перестає бути потенційним клієнтом туристичних фірм. Натомість екологічний туризм є досить прибутковою частиною туристичних агенцій, а також бюджетною формою відпочинку. Розвиток екологічного туризму створить достатній рівень попиту на відпочинок «неподалеку від дому», забезпечить робочими місцями населення, а також пропозицію, яка на даний момент тільки починає розвиватися [34].

Вагомим фактором розвитку є географічне розташування, стан та наявність культурно-історичних об'єктів, наявність об'єктів харчування та закладів розміщення, доступність до місць відпочинку та стан автошляхів.

Розглянемо більш детально представлені фактори: територія Полтавської області розташована в центральній та північно-східній частинах України, у межах Придніпровської низовини. Поверхня області являє собою нахилену до Дніпра рівнину, розчленовану долинами річок. Характер рельєфу представлений трьома частинами: південно-західною, центральною та північно-східною. Рівнинна територія має досить складний рельєф, часто на рівнинній частині трапляються підняття, горби, а через перепади висот зустрічаються могили та пониження. Найбільш поширеною формою рельєфу Полтавської області є вододільні плато, річкові долини, балки та яри (рис. 2.2.).

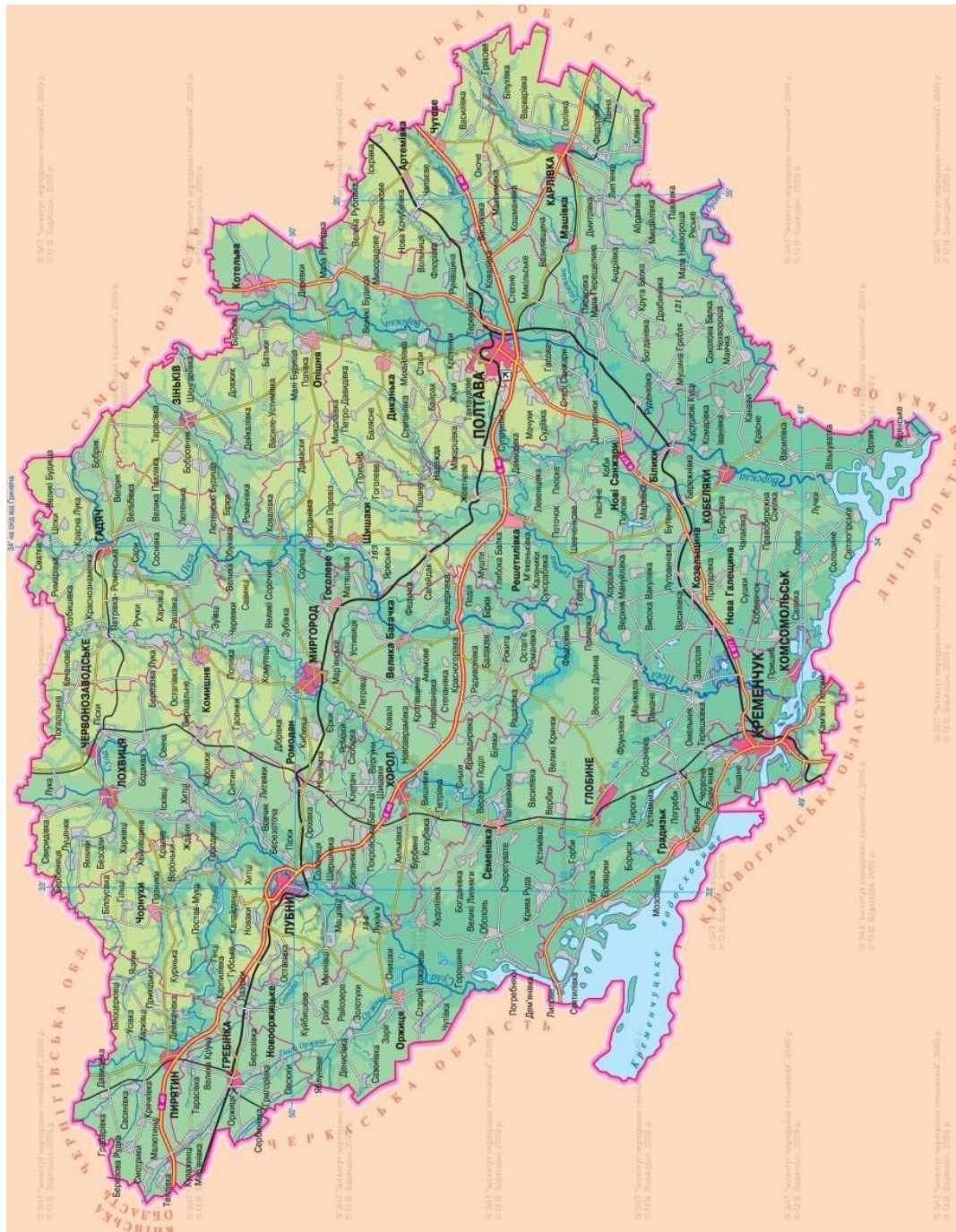

Рис.2.1. Фізична карта Полтавської області [37]

Завдяки рівнинному рельєфу, Полтавська область має придатні умови для розвитку екологічного туризму, а також земельні ділянки придатні для розвитку туризму [17, с. 8].

Географічне положення Полтавщини визначило її належність до помірного кліматичного поясу, крайньої південної частини атлантико-континентальної помірно-вологої помірно-теплої кліматичної області. У цілому для території Полтавщини притаманні загальні риси помірного континентального типу клімату.

Середня річна температура повітря змінюється від $+6,5^{\circ}\text{C}$ на північному сході до $+8,3^{\circ}\text{C}$ на південному заході. Найхолодніший зимовий місяць – січень, середня температура сягає до -9°C , а найнижча до -20°C . Найтепліший місяць року – липень. температура $+20^{\circ}\text{C}$, але інколи сягає до $+38^{\circ}\text{C}$. А середній максимум температури повітря за рік становить $10,8 - 13^{\circ}\text{C}$ тепла, в січні до $4,5^{\circ}\text{C}$ морозу, в липні до $+28^{\circ}\text{C}$ [34].

Із загальної площі Полтавщини $9,8\%$ ліси та інші лісовкриті площі, $5,2\%$ займають поверхневі водойми, $77,6\%$ території – сільгоспугіддя, з них рілля – $61,5\%$.

По території області протікають 89 річок загальною довжиною 5453 км. Головна водна артерія – Дніпро. Найбільшими притоками Дніпра в межах області є:

- Псел – довжина в межах області 350 км, об'єм стоку $1,46 \text{ км}^3$ на рік;
- Сула – довжина в межах області 213 км, об'єм стоку $1,15 \text{ км}^3$ на рік;
- Ворскла – довжина в межах області 226 км, об'єм стоку $0,9 \text{ км}^3$ на рік;
- Оріль – довжина в межах області 80 км, об'єм стоку $0,355 \text{ км}^3$ на рік.

Густота річкової сітки більша на півночі, менша на південному заході. Більша частина стоку припадає на березень – квітень. Річки області живляться переважно талими сніговими водами (60% об'єму стоку).

Грунтовий покрив Полтавщини обумовлений помірним континентальним кліматом, тому на території поширені чорноземи, їх зустрічається 18 типів, серед яких переважають чорноземи глибокі на лесових породах. Орні землі займають 1,759 млн. га, найбільші за площею розораності є Гребінківський, Оржицький, Машівський та Карлівський райони [34, 17].

Найбільша кількість природоохоронних заповідних територій розташовано вздовж річки Дніпро (Кременчуцький район – регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні», Комсомольський район – ландшафтний заповідник «Лісові озера», Світлогірський район – ботанічний заказник «Новоорлицькі кучугури», ландшафтний заказник «Вишняки»,

ландшафтний заказник «Вільховатський»), вздовж річки Псел зосереджена найбільша кількість лісового масиву з заповідними територіями: заказник ландшафтний місцевого значення «Заплава Псла» поблизу с. Дмитрівка, орнітологічний заказник загальнодержавного значення «Михнівський» у Решетилівському районі. Значна територія лісового масиву розташована в нижній частині річки Сули, а також наявний національний природний парк «Нижньосульський», гідрологічний парк «Середньосульський», але в межах Лохвицького та Лубенського районах не представлені лісові масиви. Максимальна кількість лісових природоохоронних території простягаються вздовж річки Удай: гідрологічний заказник «Піско-Удайський», ландшафтний заказник «Червонобережжя», заказник «Шкуратівський», ландшафтний заказник «Дейманівський», гідрологічний заказник «Харківецький», національний природний парк «Пирятинський» [42].

Найменша кількість лісового масиву зосереджена вздовж річки Ворскла, лише регіональний ландшафтний парк «Диканський» та ландшафтний заказник «Новосанжарський», але у частині акваторії Держинського водосховища, в долині р. Ворскли зосереджено ландшафтний парк «Нижньоворсклянський». По території міста Полтава протікає річка Коломак, вздовж неї взагалі не представлена лісова територія, окрім часткових пасовищ для сільськогосподарського використання.

Рослинний світ Полтавської області та привабливі пейзажі відзначені у «Диканському» парку (ландшафтні тераси, насадження дубової рощі, лісова орхідея), «Кременчуцькі плавні» – складається з островів, які приваблюють туристів, заплавні комплекси багаті на рослини, а саме зарості винограду, 56 видів лишайників, а також 550 видів рослин латаття білого та водяного горіху. У фауністичному світі переважають птахи (187 видів), зустрічаються видра, тушкан, сліпак. «Нижньоворсклянський» парк є об'єктом розташування мисливських тварин (кабана, косулі), досить розвинене рибальство – судак, щука, краснопірка, окунь, що значно вабить туристів.

«Середньосульський» парк представлений мисливськими угіддями, адже на території зосереджена частина тварин: горностаї, кабан, ласка, лисиця, а також типи водних качок, гуски сірі, серед риб переважає щука, лин, йорж.

Серед привабливих об'єктів екологічного туризму варто відмітити регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні», гідрологічний парк «Середньосульський», регіональний ландшафтний парк «Диканський», ландшафтний парк «Нижньоворсклянський». Саме дані території надають можливість поєднатися з природою та відчувати екологічно чисту природу так як наявність цікавих рельєфів (курганних насипів, гранітні відшарування, а також наявність островів унікальним фауністичним та флористичним світом) зумовлює розповсюдженню цікавого притаманного лише Полтавській області рослинного покриву, та утворенню заплав, боліт, улоговин [37, 34].

Так як екологічний туризм поділяється на 4 категорії то відмітимо, що:

1. Для **наукового туризму** є привабливими території Нижньоворсклянського ландшафтного парку де студенти щорічно вивчають флору і фауну рідного краю. Ботанічний заказник «Новоорлицькі кучугури» (дослідження водоймищ, та стан лучно-болотного комплексу). Ландшафтний заказник «Червонобережжя» – дослідження тваринного світу та проведення експедицій з метою покращення природоохоронного режиму.

2. Для **турів з вивчення історії природи** відзначимо «Диканський» регіональний ландшафтний парк, де можна ознайомитися з історією Полтавського краю, а також відвідати Бузковий гай, побачити віковічні дуби. «Новосанжарський» заказник представляє болотний масив з очеретами, лучно-болотною очеретянкою, айстрою, а також місця гніздування птахів болотних.

3. **Пригодницький туризм** можна зробити у заказнику «Сулинський», де можна відвідати рибалку, а також сплавлятися річкою Сула. «Нижньопсільський» із водними заплавами, та має сприятливі умови для пішохідного туризму. «Кременчуцькі плавні» характеризуються для активного відпочинку, дозволені спуски на байдарках, острівні частини

парку ландшафтного це різні форми рельєфу, що є досить зручними для спортивного туризму, а також Кременчуцьке водосховище, яке є осередком рибалки та охоти, з більше ніж 40 видами риб. «Куквинський» гідрологічний заказник у Пирятинському районі, розташовує ділянки лісної місцевості з розташуванням баз відпочинку, з орендою катамаранів, човнів для рибалки, а також є можливість поспостерігати за представниками тваринного світу, та провести кінну прогулянку

4. Подорожі в природні резервації і заповідники :

– Гадяцький регіональний ландшафтний парк є місцем організації подорожей екологічних, має унікальну дубову рощу (200-300 років), а також унікальним місцезнаходженням одного з чудес України – валуна з червоного граніту, у формі відбитку людської ступні.

– Гора Пивиха, розташована у Глобинському районі, на березі Кременчуцького водосховища, приваблює туристів тим, що її основу складають відмерлі рештки тварин льодовикового періоду, а також лікувальну голуба глина, яка має лікувальні властивості.

– Парасоцький ліс, що знаходиться у складі «Диканського» регіонального парку: зосереджено рослинні угруповання груші-дичка, барбарису, рідкої рослини папоротті-горнянки. Окрім спостереження за природою, ліс є раєм для грибників адже нараховує достатню кількість їстівних грибів.

– Сулинський ландшафтний парк унікальна прибережно-водна та водна рослинність(сальвінія плаваюча, ятришник болотний), 61,8% птахів від загальної кількості зафіксовані у парку, гніздяться колонії чапель, а також парк є міграційним пунктом птахів які занесені до Червоної книги України. Екологічно чисті території приваблюють до цього краю туристів поспостерігати за птахами, ознайомитися з водно-болотними угіддями [31].

Наступним вагомим фактором екологічного туризму є інфраструктурний, так як екологічні об'єкти розташовані у Пирятинському,

Глобинському, Кременчуцькому, Диканському, Гадяцькому районах, необхідною умовою розвитку є наявність інфраструктури та ранжування об'єктів на: культурно-історичні ресурси (с. Опішня, Миргород, Пирятин, Решетилівка, Диканька), культурно-спортивні ресурси представлені кінним, яхтовим та водним видами спорту у Великобагачанському, Миргородському, Котелевському, Кобеляцькому, Кременчуцькому районах (рис. 2.1)

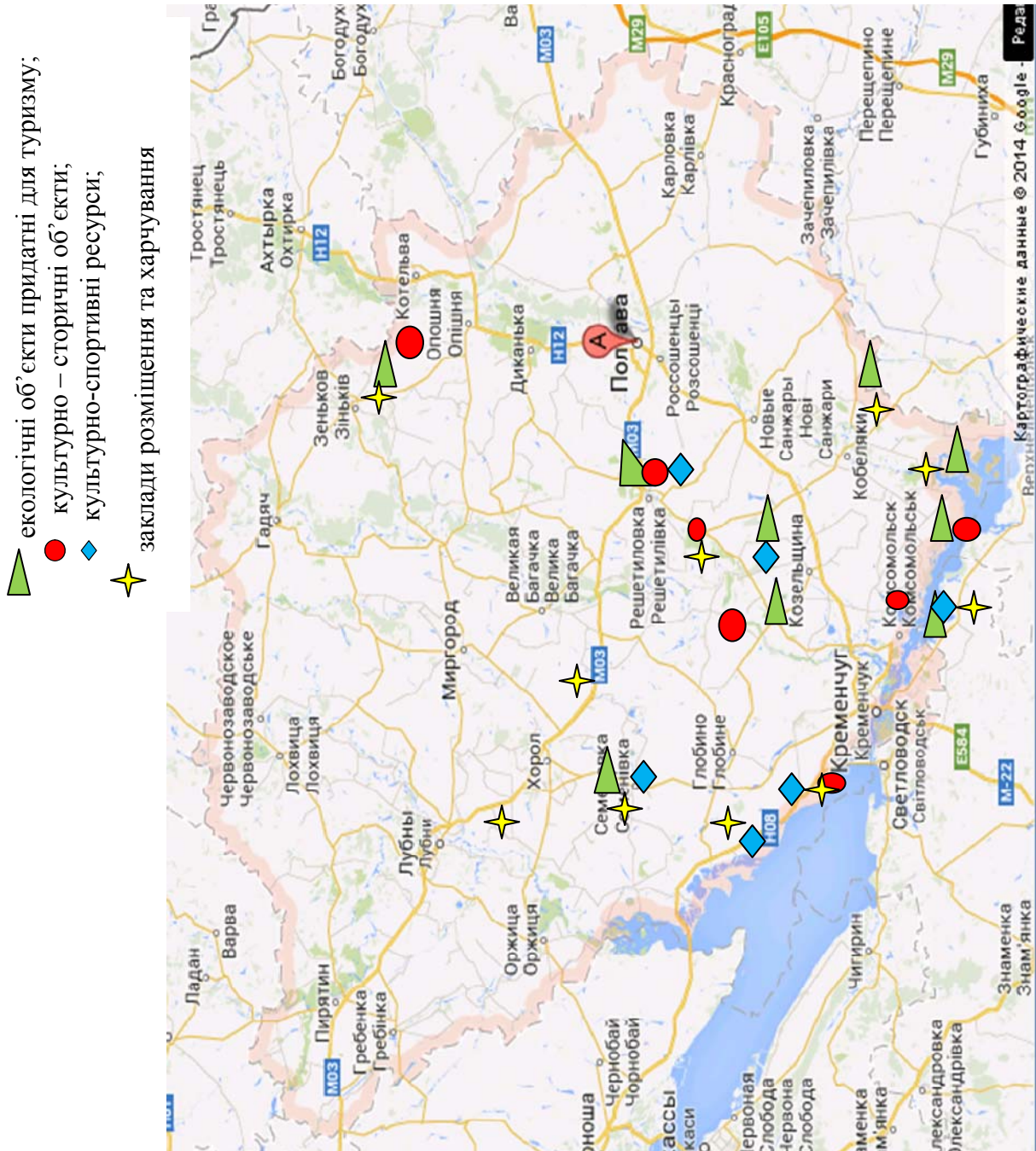

Рис.2.1. Інфраструктурні об'єкти Полтавської області [37]

Для популяризації екологічного туризму прокладено основні туристичні маршрути, які дають змогу ознайомитися туристам з природними та культурними пам'ятками та пройти екологічно чистим маршрутом:

- 1) Полтава – Диканька – Гоголеве – Шишаки – Яреськи;
- 2) Полтава – Лубни – Пирятин;
- 3) Полтава – Кременчук – Комсомольськ ;
- 4) Полтава – Диканька – Опішне [37].

Визначимо доступність до екологічних природних ресурсів та культурно-історичних ресурсів. Рушійною силою вважається транспортна система Полтавської області (рис. 2.1)

Рис.2.1. Карта доріг Полтавської області [44]

Основні автомагістралі з'єднують Полтавську область з Києвом, Харковом, Кременчуком. Важливою автомагістраллю є Київ – Харків – Ростов-на-Дону, та Полтава – Кременчук – Александрія. Довжина автомобільних доріг загального користування становить 8,9 тис. км (у тому

числі з твердим покриттям – 8,9), а також 571 мостова споруда довжиною 20,0 км. Мережа доріг державного значення становить 890,9 км. Дороги місцевого значення загального користування – 7984,6 км. Із них: територіальних – 611,6 км, обласних – 4401,5 км, районних – 2971,5 км. У межах сільських населених пунктів розташовано 2345,6 км доріг загального користування.

Автотранспортом з'єднано 15 міст, 20 селищ, між якими створено 855 маршрутів з пасажирооборотом до 322,6 тис. осіб. Залізничний вузол поєднує в собі напрями на Харків, Київ, Донецьк, Кременчук і займає третє місце в перевезенні пасажирів. Територію області перетинає чотири залізничних магістралі Лозова – Полтава – Ромодан – Гребінка; Харків – Полтава – Кременчук; Бахмач – Ромодан – Кременчук з відгалуженням Лохвиця – Гадяч; Бахмач – Пирятин – Гребінка з відгалуженням Прилуки – Ніжин.

Найбільші в області залізничні вузли – Полтавський, Кременчуцький. Велике функціональне значення мають залізничні станції Лубни, Гребінка, Ромодан, Миргород, Полтава-Київська. Обсяг пасажирських перевезень на залізниці за січень-квітень 2013 року становить близько 4,9 млн. чоловік.

Для розвитку маршрутів екологічного туризму враховується віддаленість територій, заповідних зон, пішохідний доступ чи автотранспортом [35].

1. Маршрут Полтава – Диканька – Гоголево – Шишаки – Яреськи складає 98 км, з урахуванням під'їзду до Диканського ландшафтного парку та меморіального заповідника-музею М.В. Гоголя.

Приблизна вартість екскурсії з вхідними квитками до меморіального заповідника-музею М.В. Гоголя складає за дорослого 285 грн., дитина – 250 грн. Екскурсія розрахована на одноденне перебування, вартість комплексного обіду у кафе поблизу музею – 45 грн/особу.

2. Полтава – Лубни – Пирятин – 192 км відстань, враховуючи відвідання екологічної зони біля р. Удай, та Пирятинського

Спасопреображенського монастиря та національного парку «Пирятинський». Даний маршрут є індивідуальним, вартість визначається кількістю подорожуючих у власному авто чи рейсовому автобусі. Проживання у садибі зеленого туризму поблизу національного парку у с. Березова Рудка складає 350 грн/доба (двомісний номер з харчуванням сніданки).

3. Полтава – Кременчук – Комсомольськ – 195 км – на екскурсійному маршруті є кременчуцький регіональний парк, кременчуцьке водосховище (для організації рибалки оренда човна 100 грн/год.) та відвідування ландшафтного заповідника «Лісові озера». Вартість одноденної екскурсії складає 400-450 грн/чол., додаткові послуги: харчування 50-70 грн обід/вечеря, є можливість ночівлі на території заповідника у палатках або можна замовити номер у гостьових будинках зі зручностями від 170 грн/добу 2 чол.

4. Полтава – Диканька – Опішне, відстань 45 км. від Полтави, приблизно 1 година їзди. Екскурсія розрахована на шкільні та студентські групи, тому враховує відвідання Диканського парку, та відвідання музейного заповідника гончарства – вартість квитка для дорослого складає 30 грн, дитини – 15 грн. Вартість повного маршруту коштує 175 грн., у вартість входить проїзд маршрутом, відпочинок у парку в Диканці, відвідання музею гончарства в с. Опішня [43].

На сьогоднішній день представлені як екологічні маршрути лише вище нами зазначені, але станом на січень-квітень планується розробка екологічних маршрутів Полтавським педагогічним університетом у природні резервації, а також продовжується розробка маршруту «Заповідна краса Полтавщини» (Глобинський район – Устимівський дендропарк, Семенівський район – «Рекреаційний центр Криворудський»). Полтавський обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді розробляє індивідуальні маршрути для шкільних груп поблизу Полтавської області. Еколого-просвітницький маршрут з м. Кобеляки до (РЛП «Нижньоворсклян-

ський») включає в себе: екскурсію екологічною стежкою, короткий відпочинок у відведеному на маршруті місці. Протяжність маршруту складає 70 км. від Полтави, розрахована на одноденне перебування, для учнів вартість – 125грн. Туристи, які бажають відпочити на території ландшафтного парку можуть самостійно доїхавши до м. Кобеляки оселитися у базі відпочинку «Берег»(вартість 2-х місткого номеру 500грн/доба), база зеленого туризму «Перлина» – 2-х місткий номер 180грн/доба + обід 75грн/особа) [44].

Інфраструктура екологічного туризму лише починає розвиватися, набувати попиту та пропонувати туристам такий заміський бюджетний відпочинок.

2.2. Сучасна ресурсна база екологічного туризму в області

Станом на 01.04.2013 (за уточненими даними спільно з Головним Управлінням Держземагентства у Полтавській області) природно-заповідний фонд (ПЗФ) Полтавської області налічує 387 територій та об'єктів загальною площею 142404,2215га, що складає 4,953 % від загальної площі області. З них 29 мають статус загальнодержавного значення: 2 національні природні парки, 20 заказників, 1 ботанічна пам'ятка природи, 1 ботанічний сад, 1 дендрологічний парк, 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Кількість територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення становить 358, з яких: 5 – регіональні ландшафтні парки, 156 – заказники (50 ландшафтних, 3 лісових, 38 ботанічних, 7 загальнозоологічних, 2 орнітологічних, 4 ентомологічних та 52 гідрологічних), 134 пам'ятки природи (12 комплексних, 108 ботанічних, 2 зоологічні, 3 гідрологічних, 9 геологічних), 48 заповідних урочищ, 1 дендрологічний парк та 14 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Перелік територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного
та місцевого значення у Полтавській області, станом на 01.04. 2013

категорії об'єктів ПЗФ	об'єкти ПЗФ					
	загальнодержавного значення		місцевого значення		разом	
	кількість	площа, га	кількість	площа, га	кількість	площа, га
національні природні парки	2	22792,62			2	22792,62
заказники, всього	20	41193,2	156	38154,88	176	79348,08
ландшафтні	9	32636	50	19244,2	59	51880,2
лісові			3	2373,7	3	2373,7
ботанічні	1	640	38	5148,14	39	5788,14
загальнозоологічні	1	785	7	1614,2	8	2399,2
орнітологічні	2	589,2	2	101,5	4	690,7
ентомологічні			4	167,3	4	167,3
гідрологічні	7	6543	52	9505,84	59	16048,84
Пам'ятки природи, всього	1	145	134	1733,215	135	1878,215
комплексні			12	114,52	12	114,52
ботанічні	1	145	108	1563,025	109	1708,025
зоологічні			2	7,42	2	7,42
гідрологічні			3	2,4	3	2,4
геологічні			9	45,85	9	45,85
Заповідні урочища			48	7116,2	48	7116,2
Ботанічні сади	1	18			1	18
дендрологічні парки	1	8,9	1	7,6365	2	16,5365
пам'ятки садово-паркового м	4	442,5	14	191,64	18	634,14
разом		64600,22		102260,0215		164860,2415
фактична площа ПЗФ	29	50912,92	358	91491,3015	387	142404,2215

Рішенням XV сесії Полтавської обласної ради шостого скликання від 28.02.2013 «Про організацію та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду Полтавської області» організовано регіональний ландшафтний парк «Кагамлицький» у м. Кременчуці загальною площею 28,15 га та оголошені гідрологічний заказник місцевого значення «Калениківський» в околицях с. Каленики Решетилівського району загальною площею 114,2 га і ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Хейлівщинський дуб» у с. Хейлівщина Чорнухинського району загальною площею 0,1 га [32, 37].

У Полтавській області зберігається 87% природної флори, зокрема понад 300 видів рідкісних рослин які занесені до Червоного Європейського списку,

а також до Червоної книги України. 19 типових рідкісних рослин занесені до Зеленої книги України та вважаються регіонально рідкісними.

Природні об'єкти розподілено на категорії: науковий заповідник, національний парк, пам'ятка природи, зоологічний заповідник, охоронні ландшафти, ресурсний заповідник, антропологічний заповідник та керована територія широкого використання. Розглянемо найбільш привабливі зони екологічного туризму.

Пирятинський національний природний парк – створено у 2009 році з метою зберегти, відтворити й ефективно використовувати природні комплекси та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню і естетичну цінність. Площа парку 12028,28 га. Відвідувачі протягом цілого року можуть відвідувати будь-яку частину парку, тому щороку зростає кількість туристів (станом на 2013р.відвідало 20 тис. туристів). Парк має велику кількість унікальних рослин(водяна папороть, сальвінія плаваюча),а на території урочища «Куквин» є всі умови для оздоровлення людей. На території трапляються види тварин – чапля, лелека [31].

Нижньосульський національний парк – на території Глобинського району, займає 164447,81гектарів площі. Щороку проводяться моніторинги за екологічним станом парку, розвитком біорізноманіття природи, вони показують, що рівень забрудненості р. Сули допустимий норми(прозорість води до 1,5м), виявлено 3 рідкісні рослини. Під зону рекреації виділено 1% від площі парку, розміщені заклади кемпінгу та туркомплекс «Полтава-турист» (вартість проживання 75 грн/особа за 1 добу). Екскурсійна діяльність проводиться з березня по жовтень. Парк вміщує значні площа акваторії, де розмножується латаття, болотна рослинність. Існує більше 50 представників риб, та представники плазунів, представлено 60тис осіб птахів (мартин, реготун, шпаки, перепел)за якими можна вести спостереження. Серед тварин відмічено борсука, видру, тушканчика великого та горностая.

До пам'яток природи відносимо **«Парасоцький ліс»**, площею 145 гектарів, єдина пам'ятка яка має найдавнішу рослину папороть – горнянку півмісяцеву. Екологічний стан лісу вражає чистотою та показниками чистоти є щорічний приплив птахів на період гніздування до 75 видів (дятел, зозуля, сови, яструб). скарбом на території РЛП «Диканський» є тихоплинна красуня річка Ворскла. Фауна нараховує близько 100 видів тварин (лисиці, борсуки, єнотовидні собаки). Щотижня ліс відвідує приблизно 300 туристів, проживання на території заборонено, але поблизу, у с. Диканька є садиби для відпочинку, а також діють екскурсійні маршрути вартістю від 175 грн/чол. [14, 17].

Серед ландшафтних заказників відомими є **Регіональний ландшафтний парк «Кременчуцькі плавні»**, площа 5080 га., площа, що придатна для рекреації складає 800 га, а щотижня відвідують територію приблизно 1000-1500 туристів. Створені велосипедні, водні, кінні маршрути, та проводяться польові дослідження студентами Кременчуцького інституту, зосереджено перебування шакалів на території парку. Туристичні маршрути розроблено до островів Шеламай та Зелений (рибалка, активний відпочинок на березі річки у приватних будинках, вартість від 200 грн. на 2 чол. Водно-піший маршрут «Знайомство з Кременчуцькими плавнями» надає змогу перетнути всю територію парку пішки та на катері – вартість маршруту 275 грн. Для ознайомлення із островом Шеламай існує туристичний маршрут «Архейські гранодіорити острова Шеламай». На цьому маршруті більша частина шляху пролягає по воді. Цей острів цікавий тим, що на ньому знаходяться гранодіорити і гранітогнейси – породи архейського та протерозойського періодів. Тут же зростає ендемічний реліктовий вид очиток Борисової, занесений до Світового Червоного списку.

«Диканський» регіональний ландшафтний парк – площа 11945 га., до складу входять природоохоронні об'єкти та архітектурні ансамблі. Налічує 156 видів ссавців, 7 плазунів. Масово використовується територія

для рекреації (потік туристів сягає до 2000 тис. туристів щотижня). Проводяться активно екскурсії на човнах, з відвідуванням пам'яток архітектури, екскурсія по шляхах пивоваріння. Маршрут до Диканського парку включає відвідування Бузкового гаю, Кочубеївських дубів, відшарування пісковиків – геологічна пам'ятка природи, великі камені, схожі на гірські валуни, вкриті різнобарвними плямами лишайників.

Щоб краще познайомитися з флорою та фауною річки можна вирушити в одно-, дво- або трьохденну туристичну подорож на човнах чи байдарках під керівництвом інструкторів та в супроводі екскурсовода РЛП «Диканський». Маршрут починається в с. Лихачівка Котелевського району, з відвідуванням пам'яток архітектури та природи даної місцевості: урочища Лапівщина, урочища Михайлівщина, Писарівщанського лісопарку, Фесенкових горбів. Маршрут передбачає сплав на байдарках та ночівля у будиночка. Вартість екскурсії – 380 грн. Створені еколого-навчальні маршрути Урочище Парасоцький ліс – Чернечі печери – Вовча криниця – Чернечий яр – Вершигора – Троїцька церква с. Великі Будища; Миколаївська церква – родинний склеп Кочубеїв – дзвінниця – Кочубеївські дуби – Бузковий гай – Березова алея – Калиновий гай – Пивоварські ставки і джерело – глиняний кар'єр. Розроблені для учнів та студентів. Навколо ландшафтного парку «Диканський» представлені інфраструктурно-культурні об'єкти: садиби зеленого туризму, кафе «Диканський шинок», «Диканські вечори». На даний момент парк має добру розвинену туристичну інфраструктуру та з березня по жовтень приймає туристів [26].

Середньосульський гідрологічний заказник – включає три природно-заповідні території: «Гиряві Ісківці», «Малярківщина», «Рангове», які пропонують туристам відпочинок на природі та спостереженням за перелітними птахами, заказник працює в межах екскурсії, допустиме навантаження складає 200 туристів/тиждень. Територією заказника проводяться екологічні екскурсії з дослідженнями флори та фауни (сальвінія

плаваюча, алтея лікарська, болотні журавля та чаплі.) Для активного туризму та відпочинку не використовується.

«Дейманівський» ландшафтний заказник має чимало рідкісних видів рослин, які занесені до Червоної книги України і охороняються в Полтавській області. Це лепеха болотна, валеріана висока, рутвиця блискуча, пухир звичайна, болотяна папороть й ін. Використовується місцевим населенням Пирятинського району, навантаження туристичне складає 300 – 400 чол. щотижня. Територія заказника надає екологічний відпочинок для туристів ,але проводяться щорічно екскурсії для місцевих школярів. До складу заказника не входять культурно-історичні ресурси, інфраструктура розташовується у м. Пирятин (заклади харчування вартістю від 25 грн. за комплексний обід). Поблизу території заказника розташований парк-пам'ятка, куди розроблені екскурсійні маршрути з відвідуванням Шевченкового дубу, палацу з майстернями, складами, де розміщені районні служби. Включає яблуневий сад а також штучні ставки для риболовлі. Вартість екскурсії з відпочинком у «Березоворудському» парку складає 180 грн/чол.

Регіональний ландшафтний парк « Нижньоворсклянський» має природні, екологічні цінності, до парк площею 2320га входять долина р. Ворскла з острівною системою у Дніпродзержинському водосховищі. Розроблено еколого – просвітницький маршрут ландшафтним парком, з екскурсиводом, включає відвідування музею Кобеляцького, меморіального музею-пам'ятки Олеса Гончара, а також музею під відкритим небом «Козацька Січ». Налагоджена робота фахівців природної охоронної території може обслуговувати до 5 груп одночасно (приблизно 350 чол. щодня), загалом парк може відвідувати до 2000 тисяч осіб на тиждень. Інфраструктура: заклади тимчасового проживання, заклади харчування, та є можливість відвідання ботанічного заказника « Драбинівка», Софіївської церкви [31].

«Сулинський» ландшафтний заказник приваблює туристів найкрупнішим нерестом риби (судак, щука, товстолоб, карась) адже

Сулинська затока є ключовим водно-болотним угіддям України та має високі показники видового різноманіття птахів. Рекреаційні ресурси території цієї зони придатні для багатьох видів рекреаційної діяльності, пов'язаних з акваторією затоки і річкою – аматорського рибальства, мисливства, пляжно-купального відпочинку, катання на вітрильних та гребних човнах, а лісові масиви по схилах створюють сприятливі умови для подорожей, екскурсій і збирання грибів, ягід, лікарської сировини та дикорослих квітів.

В зоні стаціонарної рекреації, яка займає площу близько 1%, передбачається розміщення закладів тривалого відпочинку, зокрема кемпінгу в урочищі «Липове-1» Градизького лісництва Кременчуцького Держлісгоспу. Зараз в цьому урочищі вже розташовані бази відпочинку підприємств, а також туркомплексу «Полтаватурист». Екскурсійно-розважальний комплекс планується створити в с. Лящівка на узбережжі затоки. Навантаження туристами заказника складає приблизно 1000 чел./тиждень, враховуючи туристів, які сплавляються річкою на байдарках. До Сулинського заказника розробляються екскурсійні маршрути, але туристам пропонується самостійно дістатися до місця та брати в оренду знаряддя туристичне та відпочинок на базі «Полтаватурист» вартістю 275 грн/добу, двомісний номер.

«Більське городище» найбільша археологічна пам'ятка Східної Європи початку доби заліза здавна захоплює своєю величчю. Добре збережені вали фортеці 2,5-тисячолітньої давнини вражають. Відвідувачі також познайомляться з «Українським Стоунхеджом» – майданом «Розрита Могила», селищем Котельва, зможуть придбати смачні, екологічно чисті місцеві продукти. Городище розташоване у межиріччі Ворскли та її притоки Сухої Груні в межах Котелевського, Зіньківського районів Полтавської області і Охтирського району Сумської області. Територія Великого Більського городища – це комплекс трьох укріплень: Західного, Східного та найбільш пізнішого Куземинського. Всі вони об'єднані рукотворним земляним валом довжиною понад 30 км і заввишки іноді до 7 м. Загальна площа Більського городища понад 4,5 тис. га. За однією з версій Городище

ототожнюється з м. Гелон, що згадує батько історії Геродот, маючи його за столицю стародавньої Скіфії. На території Більського Городища розташовується Ковпаківський лісопарк, його територія – це широколистяні ліси, заплавні луки, степові схили і соснові насадження. Тут зростає 75 видів дерев і чагарників, 387 видів трав'янистих рослин. Маршрут від Більського городища через Ковпаківський парк закінчується у Диканьці, поблизу хутора Проні (осередку зеленого відпочинку). Вартість екскурсії 200грн/особа, розрахована на одноденний маршрут, але є можливість зупинитися на хуторі та відпочити в гостинному заїжджому дворі «Хутір поблизу Диканьки» (+38 (05351) 9-71-36, (050) 305-51-92) скуштувати полтавські страви, під колорит Гоголівських вечорів. Вартість харчування за комплексний обід складає 55грн/чол. А проживання можна організувати у садибі «Рушничок» від 150 грн/доба (смт. Диканька, вул. Лисенка, 4/2, 0668040595) чи у гостинній садибі «Біла хата» (смт. Диканька, вул. Держинського, 30, 0669051788) [42].

2.3. Проблеми і шляхи розвитку екологічного туризму в Полтавській області

Полтавська область володіє значними рекреаційними ресурсами, що виявляються у наявності різних ландшафтів, від сухо-степних до водно-болотних. Проте екологічний туризм розвивається не організовано, без необхідного участі й контролю місцевих туристських фірм, і навіть адміністрації краю органів місцевого самоврядування. Виходячи з цього, можна назвати ряд важливих проблем:

1. Забруднення довкілля і використання можливості отримання економічної прибутку для місцевого населення і бюджету краю.
2. Нераціональне використання природоохоронних заповідних ландшафтів.
3. Відсутність паспортів екологічних об'єктів Полтавської області, які ускладнюють проведення аналізу стану природної зони.

4. Відсутня статистична інформація по заповідникам, заказникам, ландшафтним паркам, а також відсутній точний облік туристів по роках, сезонах відвідування.

5. Недостатньо висвітлені основні принципи роботи природоохоронних територій в області орієнтованих на туристів.

6. Інформація щодо режиму відвідування об'єктів природно-заповідного фонду взагалі відсутня.

7. Недоліком вважаємо відсутність рекламної інформації – буклетів, інформативних листівок про об'єкт, вказівників, бігбордів, сіті-лайтів, лайто-боксів, маршрутних карт для туристів. Більшість природоохоронних важливих об'єктів Полтавської області не мають власного сайту з розташуванням, адресою, а також відсутні ініціали керівників.

8. Існує Всеукраїнська спілка екологічного туризму, а регіональна спілка відсутня у Полтавській області, лише екологічна організація «Зелена спілка», керуючим органом є Департамент інфраструктури та туризму Полтавської обласної державної адміністрації, який саме повинен займатися усуненнями недоліків у напрямку «екологічний туризм».

9. Відсутні програми використання об'єктів екологічного туризму.

10. Невизначеність попиту на екологічний туризм в області, через відсутність інформаційної бази, недосконалість системи державного управління туризмом і діяльністю курортів, низька ефективність взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, приватного сектору та громадськості в управлінні розвитком екологічного.

11. Відсутність професійного кадрового складу, який орієнтується саме в екологічному туризмі, низька обізнаність туристичних агенцій та фірм про можливості використання природних ресурсів Полтавщини.

12. Відсутність навиків складання та розробки маршрутів призвело до незначної кількості екологічних туристичних маршрутів. Які могли б задовольняти потреби туристів та рекреантів.

13. Низьке фінансування з боку влади та управління не дає можливості ефективно використати природні об'єкти та створити екологічно-безпечну інфраструктури з дотриманням санітарно-екологічних норм [33].

Шляхами розвитку екологічного туризму мають стати заходи з подолання фінансової кризи і не спроможності фінансування туристичного сектору. Гідну нішу на ринку туристичних послуг повинен зайняти екотуризм, який включає в себе програми, що зводять до мінімуму негативні аспекти впливу звичайного туризму на навколишнє середовище і зміцнення культурної самобутності місцевого населення. Сформувати новий екотуристичного бренду Полтавщини, який поєднує у собі систему можливостей культурно-пізнавального, оздоровчого напрямків сприятиме створенню іміджу області як екозони, та реалізацію програм, направлених на підвищення інвестиційної діяльності, формування довіри до національних виробників та створення програм залучення туристів. Підвищення рівня екологічного освіти відвідувачів, збереження витрат за природоохоронні заходи. Важливим етапом розвитку повинне стати покращення автомобільних доріг для під'їзду до природоохоронних територій, також варто звернути увагу на розробку інформації про заповідники, заказники, парки (створення офіційних сайтів, ведення форумів туристів). Інвестувати в навчання фахівців з екологічного туризму, і як наслідок правильне та формування екологічних маршрутів для різних категорій населення.

Екологічний туризм має всі перспективи розвитку на території Полтавщини, серед 84 туристичних агенцій, можна відзначити 10 фірм-лідерів, які могли б навчитися створювати новий екологічний продукт, та з невеликими фінансовими інвестиціями ввести його на ринок туризму в області. Маршрути, які створені станом на січень-квітень 2014 відділом з питань туризму і курортів мають попит лише у шкільних груп, але є маловідомими для широкого кола покупців тур продукту. Шляхом подолання даної проблеми може стати проведення масових заходів відпочинку, проведення свят поблизу заповідних територій, аби люди мали

змогу проаналізувати та знайти для себе екологічний туризм як напрям відпочинку. Організація використання коштів і охорона всіх рекреаційних ресурсів у регіоні потребує постійної уваги й з боку управляючих органів прокуратури та експлуатують підприємств. Необхідно облаштування об'єктів туризму, ведення постійного екологічного моніторингу, розробка заходів для оптимізації навантажень. Спортивна діяльність і відпочинок на свіжому повітрі, включаючи спортивне полювання і рибальство, особливо в екологічно уразливих областях, повинні керуватися так, щоб вони відповідали задачам збереження біорозмаїття і вже існуючим нормам охорони і стійкого використання видів.

Доречним було б розташувати готелі, чи кемпінги притулки і хатини, у яких зупиняються туристи, так, щоб не порушувати нормальний, екологічно стійкий розвиток навколишнього ландшафту і не спотворювали його вигляд. Побудувати їх з екологічного чистого нешкідливого матеріалу (це привернуло б увагу туристів, а також було б мінімізоване кількість шкідливих відходів і речовин). Сформувати у туристів, відпочиваючих інтелектуально-гуманістичне світобачення та патріотичне ставлення до природної і культурної спадщини країни. Якщо туристи бажають зупинитися на ночівлю на території заповідної зони, то варто створити карти з позначеннями можливих місць для наметового містечка [45].

Якщо дотримуватися хоча б частково представлених перспектив розвитку екологічного туризму в Полтавській області, то можна отримувати досить значні прибутки як туристичним фірмам, так і обласним радам, які будуть сприяти залученню туристів для відвідання краю, а приємна, комфортна атмосфера у супроводі кваліфікованих фахівців надасть змогу відпочиваючи відчувати колорит екологічно чистої природи, отримати певні знання та навички з активного спортивного відпочинку. А розташовані правильно заклади розміщення та харчування, нададуть туристам спокій і тишу аби поєднатися з природою, з ненав'язливим сервісом та їжею з екологічно чистих продуктів.

РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА НЕБЕЗПЕКА У ПОДОРОЖАХ

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю.

Працівник – особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом).

Безпека – стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.

Виробничий ризик – імовірність ушкодження здоров'я працівника під час виконання ним трудових обов'язків, що обумовлена ступенем шкідливості та (або) небезпечності умов праці та науково-технічним станом виробництва.

Безпечні умови праці (безпека праці) – стан умов праці, за якого вплив на працівника небезпечних і шкідливих виробничих чинників усунуто, або вплив шкідливих виробничих чинників не перевищує гранично допустимих значень.

Виробнича травма – травма що сталася внаслідок дії виробничих чинників.

Виробничий травматизм – явище, що характеризується сукупністю виробничих травм і нещасних випадків на виробництві.

Професійна небезпека – небезпека, яка може виникнути під час виконання роботи та призвести до травми, хвороби або смерті.

Умови праці – сукупність чинників виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків. [3]

Актуальність роботи організаторів екотурів визначається в значенні питань безпеки сучасного туризму на всіх рівнях – від безпеки туристів на маршруті до економічної безпеки всіх регіонів розвитку туризму.

В теперішній час досить мало часу витрачається на розвиток безпеки екологічного та пригодницького туризму. Хоча дані подорожі пов'язані з ризиком, підвищеної екстремальності та з відвідуванням тяжко доступних місцевостей природи. Під безпекою туризму слід розуміти «особисту безпеку туристів, збереження їх власності та не завдання шкоди навколишньому середовищі під час подорожей». Трактовка поняття актуальна, так як навколишнє середовище складає основу екотуризму, повна небезпеки.

Безпека в екологічному туризмі складається з трьох компонентів: особиста безпека екотуристів; безпека речей екотуриста; безпека навколишнього середовища, в якому подорожує турист, тобто фактична безпека використовуваних природних туристичних ресурсів.

Основна проблема в екологічному туризмі – це прояв небезпеки, відсутність цілеспрямованої роботи з аналізу нещасних випадків. Так, наприклад, аварія під час перевезення туристів, загибель подорожуючих на водоймах, в горах. За кожним травматичним випадком ведеться облік та проводиться глибокий аналіз кожного летального випадку та травм. Але травми середньої тяжкості або певні ушкодження не завжди мають аналіз та в більшості випадків про нещасний випадок знає лише вузьке коло подорожуючого [9].

Не варто розбивати на штучно розрізняти небезпеку та нещасні випадки на отримані в результаті активної подорожі та інших видах туристичної діяльності, включаючи останні до побутового травматизму(отруєння їжею туриста, опік вогнем під час приготування їжі, ошпарення гарячим блюдом чи банальним падінням у душі, чи під час проходження маршруту.

Перебуваючи в незнайомому середовищі, яке відрізняється від місця постійного проживання, активно відпочиваючи, турист постійно знаходиться під впливом ризикових обставин. Закон України «Про туризм» у розділі VIII

надає гарантії безпечного перебування туристів на території України і зобов'язує органи влади та суб'єктів туристичної діяльності розробити комплекс заходів з безпеки туристів. Зокрема, в статті 26 сказано: «Місцеві органи державної виконавчої влади в галузі туризму розробляють і організовують виконання регіональних програм забезпечення захисту та безпеки туристів, особливо в місцях туристичної активності.

Згідно із Законом України «Про туризм» із метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності зобов'язані здійснювати:

1. Підготовку безпечних умов для перебування туристів, облаштування трас походів, прогулянок, екскурсій, місць проведення змагань, забезпечення туристів справним спорядженням та інвентарем;

2. Навчання туристів засобам профілактики і захисту від травм та нещасних випадків, інструктаж із надання першої медичної допомоги, а також інформування про джерела небезпеки, які можуть бути зумовлені характером маршруту та поведінкою самих туристів;

3. Контроль за підготовкою туристів до подорожей, походів, змагань, інших туристичних заходів;

4. Надання оперативної допомоги туристам, що зазнають лиха, транспортування потерпілих;

5. Розробку та реалізацію спеціальних вимог безпеки під час організації та проведення походів з автомобільного, гірського, лижного, велосипедного, водного, мотоциклетного, пішохідного туризму та спелеотуризму [1, 3].

Значний вплив на життя і здоров'я туриста має навколишнє середовище. Основними факторами впливу навколишнього середовища є висока або низька температура повітря, вологість і рухомість повітряних мас, опади, перепади тиску, недостатність кисню та ін.

При проектуванні туру необхідно брати до уваги вибір сприятливої пори року, вечірнього чи денного часу, раціонально обрати трасу туристичного маршруту, врахувати погодні умови, забезпечення відповідної екіпіровки,

засобів індивідуального захисту, повне і своєчасне інформування туристів про можливу небезпеку та ін.

В багатьох випадках туристи самі порушують регламентовані правила поведінки і потрапляють в складні ситуації, відстають через неуважність від груп на екскурсіях, відправляються в райони, не рекомендовані для відвідування туристів, беруть участь у ризикових заходах, купаються у заборонених місцях, відвідують сумнівні розважальні заклади та ін. [18].

З метою здійснення практичної роботи по забезпеченню безпеки туристів, наданню їм допомоги і захисту в екстремальних ситуаціях, туристичні підприємства, що спеціалізуються на організації туристичних подорожей з використанням активних форм пересування туристів, створюють пошуково-рятувальні служби або укладають угоди на обслуговування з відповідними службами.

Щоб туризм став джерелом зміцнення здоров'я і розвитку фізичних сил, кожен турист повинен суворо дотримувати в похідних умовах правил поведінки і техніки безпеки.

Протягом усього походу слід суворо дотримувати санітарно-гігієнічних правил.

З метою запобігання нещасним випадкам і захворюванням не рекомендується пересуватися під час грози, сильного вітру, хуртовини, в туман, за винятком екстремальних ситуацій; необхідно суворо дотримуватися всіх вимог безпеки.

Не слід пересуватися після дощу по камінню, осипах, стрімких схилах. Круті схили, обривисті береги річок потрібно проходити з послабленими лямками на рюкзаках і страхувальними мотузками [9].

Не варто планувати пересування групи в спеку. Перебуваючи на сонці, потрібно одягати панаму або кашкет, сонцезахисні окуляри.

Якщо на шляху групи виникла пожежа, яку загасити самотужки неможливо, туристи терміново відходять у безпечне місце і, коли це

можливо, сповіщають про побачене в сільраду, протипожежну охорону або міліцію [24].

При переході групи по кризі замерзлої річки чи озера слід перевірити відсутність тріщин, вимоїн, повітряного простору між шарами льоду або між льодом і водою. Лід має бути не менше 10 см завтовшки. Той, хто в групі йде першим, страхується мотузкою. Не слід підходити до краю льоду ближче як за 100 см. Небезпечно переправлятися по льоду, під яким знизився рівень води або вона затопила його поверхню.

Страхування необхідне на всіх небезпечних ділянках маршруту. Керівник групи приймає рішення щодо його організації, способу здійснення і розміщення туристів.

Необхідно підкреслити, що абсолютної безпеки в туризмі не буває; завжди існує деякий залишковий ризик. Отже, безпека – це такий рівень небезпеки, з яким на даному етапі економічного і туристського розвитку можна змиритися. Безпека подорожі – це допустимий ризик. В екстремальних видах туризму дозований ризик – це та «родзинка», яка приваблює мандрівників з-за гостроти відчуття.

Принциповий підхід до питань забезпечення особистої безпеки туристів заснований на дотриманні наступних непорушних істин:

1. Особиста безпека – це перш за все об'єктивна оцінка реальності загрози (при відвідуванні нічного клубу, казино або просто на прогулянці можна замовити охорону, гіда чи перекладача).

2. Необхідно оцінювати свою діяльність і вчинки з точки зору можливого негативного впливу (на прогулянки брати з собою невелику суму грошей; мати при собі посвідчення особи або паспорт).

3. Краще уникати небезпечних ситуацій, ніж стати їх жертвою (не гуляти по темних вулицях, алеях; пустельним дворах і підземних переходах).

4. Неправильне або неадекватна поведінка може посилити можливий негативний вплив і поставити під загрозу життя і здоров'я (при нападі з

погрозами і вимогою грошей, розлучитися з ними без жалю, тому що життя і здоров'я важливіші).

5. У ситуаціях підвищеного ризику слід прогнозувати розвиток подій хоча б на найближчі кілька хвилин, дотримуватися спокою і реально оцінювати обстановку (при виявленні жертв злочину, не кричати і не втручатися, а як можна швидше повідомити в міліцію).

6. У небезпечних ситуаціях завжди важливі перші кроки: часто її можна обійти або обірвати на самому початку (при нападі в під'їзді слід кричати «Пожежа», так як це здатне викликати більш швидку реакцію мешканців).

7. Найпростіші засоби і попередні заходи захисту є найбільш надійними.

Відомо, що в основі травматизму та виникненні надзвичайних ситуацій в туризмі часто лежать організаційно-психологічні причини: низький рівень професійної підготовки; недостатнє виховання; неухважність і забудькуватість; слабка установка інструктора на дотримання безпеки; допуск до екстремальних видів туризму осіб з підвищеним ризиком травматизму; перебування людей у стані втоми чи інших психічних станах (істеричному, панічному, страху, переляку і т. д.). Отже, людина живе, творить і подорожує в умовах постійно змінюються і кількісно збільшуються небезпек. Так як діяльність людини є потенційно небезпечною, то безпека буде полягати у визначенні небезпек, що загрожують кожному туристові, і розробці відповідних способів захисту від них у будь-яких умовах подорожі.

При наданні туристських послуг повинен бути забезпечений прийнятний рівень ризику для життя і здоров'я туристів, як у звичайних умовах, так і в надзвичайних ситуаціях (стихійних лих, пожежі та т. п.), що виникають в країні подорожей [6].

Під час написання дипломної роботи ми дотримувалися правил з техніки безпеки на робочому місці та під час досліджень екологічних місцевостей та територій.

Встановили оптимально раціональний розподіл світла;

Визначили ступінь взаємного узгодження елементів робочого місця за формою, кольором, матеріалом;

Робоче місце (далі РМ) – це оснащений технічними засобами простір, де здійснюється діяльність виконавця. Організацією РМ називається система заходів щодо оснащення РМ засобами і предметами праці і розміщенню їх у визначеному порядку. Правильна організація РМ сприяє підвищенню продуктивності праці. Також дотримувалися вимог до конструкції робочого столу, простору для ніг, до параметрів розташування органів управління та відображення інформації. Дотримувалися вимог до робочого місця сидіння, а також під час дослідження екологічних місцевостей було дотримано вимог щодо збереження місцевості, правил безпеки людини на природі та поводженні з технічними приладами (туристичним спорядженням) [3].

ВИСНОВОК

Розвиток екологічних територій є актуальним питанням в контексті підвищення тенденцій розростання економічного розвитку на регіональному рівні.

Впровадження зеленого туризму дозволить суттєво поліпшити наявну соціально – економічну ситуацію за допомогою створення нових робочих місць. Значно зросте обсяг внутрішнього туризму, буде популяризуватися пізнання української культури та ментальності.

Необхідно зазначити, що дієві результати від адаптування зеленого екологічного туризму на сільські території України матимуть місце лише в випадку узгодженої дії міністерств, які розробляють правові, організаційні, економічні та інформаційні заходи розвитку регіонів країни.

Полтавщина має цікаву і неповторну історію, в ній є велика кількість музеїв державних і громадських. Загальна чисельність експонатів усіх категорій музеїв становить близько 700 тис. одиниць збереження; 24 пам'ятки архітектури загальнодержавного значення.

Полтавська область займає центральну частину Лівобережної України. Північні райони області розташовані в лісостеповій, південні – у степовій зоні. Площа області становить 28,8 тис. кв. км. (4,8% території країни). На Полтавщині налічується 169 територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Полтавська область – привабливий туристично-рекреаційний регіон, розташований в центральній частині Лівобережної України. Полтавська область має сприятливу для розвитку туризму розгалужену транспортну мережу.

Полтавщина надзвичайно багата на природні ресурси. Цьому сприяють географічне положення, геологічна будова та гідрогеологічні умови. Кліматичні умови, густа мережа річок, чисельні водоймища у поєднанні з мальовничими краєвидами.

Сучасний стан екологічного туризму не відповідає потенційним можливостям області, яка має все необхідне для розвитку: природні умови, історико-культурні, матеріальні, людські ресурси. Екотуризм може й повинен стати одним з найефективніших засобів одержання прибутків, стимулювання ринкових відносин, активного впливу на розвиток сумісних галузей економіки, зайнятості, поліпшення роботи по охороні пам'яток історії, підвищення культурного рівня населення.

Проблеми розвитку рекреаційного комплексу Полтавщини нерозривно пов'язані з загальнодержавними проблемами в сфері рекреаційного комплексу України, яка на міжнародному ринку фактично невідома як країна з розвинутою рекреаційною індустрією.

Найсуттєвішими перешкодами в розвитку рекреаційного комплексу Полтавщини, зокрема екологічного туризму є наступні:

Негативний імідж України в цілому щодо проведення тут відпочинку. Відсутність належної реклами.

Транспортні труднощі, пов'язані з приїздом в Україну і Полтавщину та пересуванням по її території.

Низький рівень розвитку інфраструктури, якості продукції і послуг.

Заходи по інформуванню суспільства щодо розвитку екологічного туризму є запорукою початку розвитку даного виду туризму на територіях поблизу заповідників, парків, ландшафтних територій, оскільки даний напрям розвитку призведе у майбутньому до розширення туристичного бізнесу.

Для забезпечення пріоритетності розвитку екологічного зеленого туризму в Україні і наближення його до стандартів Європи, вбачається доцільним:

- упорядкувати нормативно-правову базу прийняттям Верховною Радою закону прямої дії «Про сільський зелений туризм» та Постанови Кабінету Міністрів з питань стандартизації його діяльності «Послуги туристичні».

Основні вимоги»:

- розробити регіональні програми розвитку екологічного туризму з інтеграцією їх до Програми розвитку сільського зеленого туризму в Україні, яку має затвердити Уряд держави;
- визначити методологію розроблення та впровадження моніторингу досягнення цільових показників зазначених програм на регіональному та загальнодержавному рівнях;
- завершити реформування системи державної статистики, провести її технічне переоснащення, зокрема, для забезпечення формування електронних систем моніторингу регіональних та державної програм розвитку екологічного зеленого туризму;
- створити інфраструктури державної фінансово-кредитної підтримки розвитку туризму;
- організувати вивчення потреб ринку послуг сільського зеленого туризму у фахівців і врегулювати чисельність їх набору у вищі навчальні заклади на основі державного замовлення за цільовими напрямленнями регіонів;
- створити систему інформаційно-аналітичного забезпечення сфери туризму, зокрема і екологічного зеленого туризму, як складової державної інформаційної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм» від 15.04.95 р.: Станом на 20.01.2003 р. – Парламентське видавництво, 2003.-19с.
2. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16.06.1992 р. – Парламентське видавництво, 2005. – 40 с.
3. Законодавство України про охорону праці. Збірник нормативних документів в 5-ти томах. – К., 1995.
4. Указ Президента «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» // Урядовий кур'єр. – 2008. – 7 жовтня.
5. Указ президента України «Про території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» від 12.09.2005 р. // Орієнтир. – 2005. – 21 вересня. – с. 1-2.
6. Про затвердження державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. №583 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 18. – С.143
7. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методи аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с. – Т. 17.
8. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2008. – №1 (6). – С.138-143.
9. Бочкарева Т.В., Самарцев С.Е., Хлыстова Я.Г. Эколого-культурный туризм: технологии и опыт организации. // Экологический туризм на пути в Россию. – 2002.
10. Гетьман В.І. Концептуальні запитання екотуризму в контексті збереження ландшафтного різноманіття //Ріднаприрода. – 2001. – №2. – С. 34-35.

11. Гетьман В.І. Основні заповідання й проблеми розвитку екотуризму в національних природних парках й біосферних заповідниках України // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. – №35. – С. 4-8.
12. Глядіна М.В. Зарубіжний та вітчизняний досвід розвитку екологічного туризму // II міжнародний конгрес «Інформатизація рекреаційної і туристичної діяльності: перспективи культурного та економічного розвитку. – Трускавець, 23-28.05.2000 р. – с.190-193. Т. 160.
13. Дмитрук О.Ю., Щур Ю.В. Екологічний туризм як дидактична основа раціонального природокористування та геоекологічної освіти // Регіональні екологічні проблеми: 36. наук, праць. – К., 2002. – с. 45-50.
14. Дроздов, А.В. Основи екологічного туризму: навчальний посібник. – М.: Гардаріки, 2005. – 271с.
15. Дутчак С. Проблеми використання природних національних парків у туристсько-рекреаційній діяльності та варіанти їх розв'язання. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 304: Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – 208 с., с. 55 –61.;
16. Заповідники й національні природні парки України.-К.:Вища школа,1999. – 232 с.
17. Екологічний паспорт Полтавської області за 2007 рік: [Електрон. ресурс] – Режим доступу: www.aarhuspoltava.org.ua
18. Квартальне В.А. Стратегічний менеджмент у туризмі: Сучасний досвід управління. – М.: Фінанси і статистика, 1999.
19. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Зелена Буковина. – 312 с
20. Кекушев В.П., Сергєєв В.П., Степаницький В.В. Основи менеджменту екологічного туризму: Учеб. посібник. – М., 2001.
21. Колбовский Е.Ю. Экологический туризм и экология туризма – М: Академия, 2011. – 256 стр.
22. Косолапов, А.Б. Теорія і практика екологічного туризму: навчальний посібник / А.Б. Косолапов. – М.: КНОРУС, 2005. – 240 с.

23. Кудла Н.Є., Тофан І.М. Потенційні можливості агротуризму у екологічному розвитку сільських територій. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: Ред.-вид. відділ Вінницького державного аграрного університету, 2007. – с.117-120.

24. Кузьменко А.В. Особенности организации и эффект экологического туризма // Туристский феномен: экономические, социальные, экологические и культурно-исторические предпосылки и последствия: Матеріали IV Междунар. науч-практ. конф. – Донецк, 2002. – с. 290-292.

25. Любіцева О.О., Сташук К. Розвиток екологічного туризму в Україні // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / Ред. кол.: С.І. Іщук (відп. ред.) та ін. – К.; 2002. – Вип. 53. – с.189 – 196

26. Масляк П.О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П.О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 343 с.

28. Моралева Н., Ледовских Е. Экологический туризм в России // Охрана дикой природы. – 2001. №3 (22). – с.30-34. Т. 16.

29. Мотузенко О.О. Екологічний туризм в контексті сталого розвитку території. // Туризм на порозі XXI століття: освіта, культура, екологія: мат. міжнар. наук.-практ. конф. – Київ, 1999. – с. 189-191.

30. Національна доповідь про екотуризм в Україні / Підг. Панченко Т.Ф. та ін. Нац. комісія сталого розвитку при КПУ. – К.: Б.В., 1999. – Т. 1, 17.

31. Олійник Я.В., Гетьман В.І. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екотуризму та гір // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. Випуск 48. -К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2002. с. 5-11

32. Панов і.Н. Екологічний туризм. //География. -1997. – №45.– с. 11.

33. Поздеев В.Б. Экологический туризм в контексте регионального развития.//Проблемы и перспективы развития туризма в странах с переходной экономикой: Сб. науч. тр. – Смоленск, 2000.

34. Полтавська область: природа, населення, господарство: Географічний та історико-економічний нарис / За ред. Маца К.О. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с
35. Серебрій В. Екологічний туризм – ключ до сталого розвитку // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. – №35 (280). – с.1-3. – Т. 15.
36. Смаль В.В., Смаль І.В. Світовий досвід розвитку екологічного туризму // Український географічний журнал. – 2003. – №4. – с.58-64. – Т. 15.
37. Царик П.Л. Регіональні ландшафтні парки як об'єкти рекреаційної і туристичної діяльності. // Матеріали другого всеукраїнського наукового семінару «Регіональне географічне краєзнавство». – Тернопіль, 2002. – Ч.2. – С. 244-249.
38. Царик П.Л. Методичні підходи до конструктивно- географічних досліджень регіональних екологічних мереж // Матеріали II міжнародної наукової конференції «Екологічна географія: Історія, теорія, методи, практика» – Тернопіль, 2004. – С. 33-38
39. <http://www.greentour.com.ua> – «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні». Міжнародна науково-практична конференція «Розвіток сільського туризму в Україні», 26-27 жовтня 2007
40. <http://www.day.kiev.ua> – «Українське село як об'єкт туризму», щоденна всеукраїнська газета №100, п'ятниця, 8 червня 2001
41. Всесвітня туристична організація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.unwto.org/>.
42. Природно-заповідний фонд Полтавщини – <http://www.eco-poltava.gov.ua/pzf.htm>
43. Полтавська область – <http://nature.land.kiev.ua/pzf-spisok/pzf1-16>
44. Полтавщина туристична – <http://excurs.ks8.ru/p28.htm>
45. Журнал «Туризм сільський зелений» – www.green-tour.com.ua